

ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Статтю присвячено дослідженню актуальної теми – факторам становлення та особливостям розвитку нових соціально-політичних рухів у сучасних умовах. Важливість цієї проблеми обумовлюється специфікою соціально-політичних рухів у посткомуністичному контексті, яка полягає у процесах змін ціннісних орієнтацій, інституціоналізації як влади, так і громадянського суспільства.

Ключові слова: *соціально-політичний рух, політичні партії, політична культура, глобалізація, посткомуністичний простір*

Осмислення проблематики глобалізаційних процесів у сучасному світі напряму пов'язане із становленням та діяльністю нових соціально-політичних рухів, таких як екологічні, альтернативні та нетрадиційні. І хоча екологічні партії (такі як «зелені») достатньо давно стали однією із домінуючих сил політичного ландшафту у Європі, тим не менше не усі з альтернативних та нетрадиційних рухів від самого початку брали пряму участь у політичній боротьбі. Проте їхній вплив на політику, на діяльність органів влади постійно зростає. Саме громадські об'єднання (у тому числі – екологічні, нетрадиційні та альтернативні) утворюють соціальний капітал, забезпечують стратегію розвитку, адекватну сучасним соціально-політичним та економічним вимогам.

Активну роль у процесах демократичного розвитку в Україні протягом усього періоду незалежності відіграють громадські об'єднання, політичні партії, рухи. Останнім часом помітним стає вплив альтернативних, нетрадиційних та екологічних соціально-політичних рухів на політичну реальність нашої країни, які певною мірою визначають тенденції у становленні демократичної держави.

Процес глобалізації вимагає більшої економічної інтеграції, що має супроводжуватись утворенням політичних механізмів наднаціональної влади. Альтернативні бачення суспільного та політичного розвитку сучасного світу представлені у діяльності нових соціально-політичних рухів. Передусім мова йде про нетрадиційні, зелені та альтернативні рухи. І хоча альтернативні доктрини намагаються дистанціюватися від будь-якого ідеологічного впливу,

можна говорити про певні напрямки та підходи, які стають основою для діяльності нових рухів на пострадянському просторі.

На сьогодні через еkleктичність ідеологічних витоків сучасних рухів їхня цілісна доктринальна система відсутня. Проте в основі діяльності альтернативних, нетрадиційних та екологічних рухів слід відзначити такі принципи, як, по-перше, постмодерністська, постматеріальна система цінностей (яка переносить акцент з матеріальних благ і доходів як головної життєвої мети індивіда в суспільстві на нематеріальні потреби – самореалізацію особи, участь у громадському житті, визнання тощо). По-друге, їхня діяльність базується на мережевій організації (що передбачає децентралізацію та самоврядування). По-третє, особливістю діяльності нових соціально-політичних рухів є заперечення ідеологічного впливу, проте увага до ідеології та ціннісної сфери життя суспільства виступає одним із важливих факторів їхньої діяльності: ідеологізується все, що належить до сфери цінностей.

При цьому однією із визначальних сфер, яка зазнає трансформацій та виступає потужним фактором формування та діяльності нових соціально-політичних рухів, виступає культура в цілому та політична культура зокрема.

Продукти індустріального розвитку – орієнтація на споживацтво, масова культура, стандартизація, ієрархія, уніфікація інтерпретуються як фактори руйнування передумов розвитку особистості.

Під впливом діяльності «Нових лівих» (руху, що набрав обертів у Європі наприкінці 60-х років минулого століття), кожний альтернативний рух сьогодні висуває вимоги до реформування політичної системи суспільства, переорієнтації цінностей суспільства, політичного класу та окремого громадянина.

В Україні на зміну монологу радянської тоталітарної влади прийшла «множина нових суспільних, геополітичних, економічних, культурних і екзистенціальних реалій... Глобальність перетворень, що зачіпають політичне життя майже всього світу і супроводжуються відчутними зрушеннями в системі засадничих ціннісних орієнтацій, дає підстави розглядати наш час як посткомуністичну добу в новітній історії світу» [1].

Ці процеси набирають обертів та реалізуються у досить специфічних умовах посткомунізму та постмодерну. Інтеграційні процеси доби глобалізації наражаються на явну чи латентну протидію у вигляді посилення локальних спільнот та груп, появу нових ціннісних орієнтирів та рухів, що їх виражають, формування простору нових ідентичностей.

Метою даної статті є політологічний аналіз діяльності нових соціально-політичних рухів на посткомуністичному просторі у контексті процесів глобалізації.

Дослідженню процесу глобалізації, його впливу на соціальну, економічну, політичну сфери суспільного життя присвячено роботи таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як І. Валерстайн, Д. Гелд, М. Кастельс, С. Леш, М. Ільїн, Е. Гіденс, Р. Робертсон, Т. Фрідман, Ф. Фукуяма, З. Бжезинський, Ю. Габермас, С. Гантингтон, П. Ратленд, Ч. Тейлор, Ю. Пахомов, А. Толстоухов, С. Кримський, С. Наумкіна, Ю. Павленко, А. Уткін, В. Лях, О. Кресін, В. Попов, А. Грінчук та ін.

Наприкінці ХХ століття Україна постала в якості одного із самостійних акторів світового політичного процесу. У 80-х–90-х роках це обумовило необхідність інституціоналізації влади, розбудови основ правового та політичного устрою, перехід від радянського авторитаризму до демократичної організації політичного життя та від планової соціалістичної економіки до ринкової економіки.

Демократичні перетворення, що відбувались у той період історичного розвитку, стали початком системних змін та, зрештою, обумовили трансформаційні процеси в усіх без винятку сферах суспільного життя – культурі, політиці, релігії, моралі та ін. Ці зміни наочно демонструють не тільки пріоритети майбутнього розвитку, але й недоліки, що заважають динаміці розвитку цього процесу. Одним із найважливіших здобутків становлення України як незалежної держави можна вважати розвиток громадянського суспільства, появу незалежних мас-медіа, діяльність яких було спрямовано на відхід від радянської моделі владного монологу, забезпечення повноцінного діалогу держави та суспільства, інформування суспільства про дії влади.

Після формування органів державної влади на першому етапі становлення української державності особливої актуальності набуває розвиток та інституціоналізація громадянського суспільства в Україні.

Саме у просторі громадянського суспільства, у тому числі у діяльності нових (альтернативних, нетрадиційних та «зелених») рухів здійснюються реальні кроки до позитивних змін та перетворень, які мають забезпечити розв'язання соціально-політичних проблем цивілізованим шляхом, формують нові соціальні цінності, серед яких визначальними будуть свобода, культура та відповідальність особистості.

Головним фактором, що сприяє формуванню масових альтернативних рухів, виступає процес глобалізації. Саме під впливом глобалізаційних процесів у різних країнах світу в останні декілька

десятиріч виникають соціальні рухи, відомі під найменуванням альтернативних, зелених і нетрадиційних. Їхня діяльність спрямована на пошуки та презентацію у суспільно-політичному дискурсі нових економічних, політичних, культурних форм організації життя сучасного суспільства.

Характеристики глобалізації утворюють вельми специфічний контекст розвитку пострадянських країн в цілому, а також нетрадиційних, альтернативних та екологічних рухів, діяльність яких відзначається зростаючим політичним впливом на території колишнього Радянського Союзу, у тому числі в Україні.

Передусім в якості характеристик доби глобалізації слід відзначити революційні зміни в інформаційному просторі, обумовлені технологічною модернізацією засобів зв'язку та передачі інформації.

По-друге, в економічній політиці глобалізація спирається на ідеологію та цінності лібералізму (повною мірою це стосується рекомендацій щодо економічного розвитку посткомуністичних країн). Сьогодні, щоправда, після періоду невдалих реформ початку 90-х років вважається, що запорукою економічного успіху є розвиненість інституцій громадянського суспільства.

По-третє, економічна лібералізація напряму пов'язана із демократичною організацією політичного простору. Проте, на думку американського дослідника П. Рагленда, «інституційний дизайн багатьох пострадянських країн за достатньо короткий проміжок часу став схожим за формальними ознаками із організацією державної влади у демократичних країнах. Проте сьогодні серед фахівців та широких суспільних груп визнається очевидний розрив між формою і змістом: формальне запровадження демократичних інститутів («демократичний фасад») зовсім не обов'язково тягне за собою появу режимів, які дійсно відповідають запитам суспільства. Багато хто визнає: для того, щоб побудувати демократичні і ринкові інститути, потрібен час та перманентна політична активність громадян. Розвинене громадянське суспільство, поява нових соціально-політичних груп – це єдина сила, здатна наповнити реальним змістом демократичну ідею на пострадянському просторі» [2, с. 16].

Четвертою характеристикою процесу глобалізації на пострадянському просторі виступає поширення національних почуттів та тенденцій. До націоналізму як способу зберегти свою політичну ідентичність вдавались представники політичного класу та групи громадянського суспільства кожної пострадянської країни. Виявилось, що «держави можуть одночасно позиціонувати себе і по осі націоналізму, і по осі глобалізації... в Польщі, Угорщині, Чеській

Республіці, Словенії та державах Балтії інтеграція з міжнародними інституціями та економічна лібералізація цілком сумісні з утвердженням національної ідентичності» [2, с. 16].

Таким чином, на теренах пострадянського простору відбувається поєднання альтернативних рухів із національними (а часто – націоналістичними) рухами, які є характерною ознакою не глобалізації, чи навіть модернізації, а традиційних суспільств.

Нові соціально-політичні рухи у сучасній Україні виступають однією з форм реалізації самоврядування, тому що є осередком підтримки та розвитку суспільних зв'язків, індикатором демократичності політичної системи в цілому, у їхній діяльності відображається рівень політичної свідомості й культури. Нарешті, вони виступають особливою формою реалізації суспільних інтересів, стають повноправним учасником діалогу із органами державної влади та місцевого самоврядування.

При цьому їхня діяльність базується на новій моделі світогляду, що отримала назву «постматеріальна». Нова світоглядна модель характеризується пріоритетом екологічної проблематики («політична екологія»), гуманізмом, відмовою від класичних ідеологій, наголошенням на необхідності децентралізації та регіоналізації влади. Саме останнє стає підґрунтям розвитку мереж самоврядування у сучасному світі. Ці тенденції стають помітними і в сучасній Україні.

Нові соціально-політичні рухи відстоюють якість навколишнього середовища для всієї спільноти, часто шляхом сповільнення економічного розвитку, соціальну рівність і солідарність, альтернативні так званому «економічному егоїзму» способи життя та поведінки, засновані на індивідуальному виборі і, досить часто, всупереч традиційним сімейним формам життя; захист прав меншості як ознаку демократії та пряму участь кожного конкретного громадянина в прийнятті політичних і суспільних рішень.

На думку українського філософа Євгена Бистрицького, «... на відміну від образу постмодерну – поняття «посткомунізм» має досить чіткий соціально-політичний зміст, означає завершення тривалої загальноєвропейської доби певної політичної ідеології та методології політичної думки, яка виникає у XVII-XVIII століттях разом з утопічно-просвітницькою впевненістю у можливостях раціональної побудови суспільства на засадах наукового планування та тотального контролю. Разом із крахом комунізму ідеологія та буття якого орієнтувалися на максимальне втілення у життя цих класичних засад західноєвропейської політичної онтології (навіть засобами поліцейсько-державного примусу, тортурами й брехнею), стає

очевидною також неадекватність самої світоглядної установки класичного політичного мислення стосовно сучасного суспільно-політичного життя» [1].

Виходячи із цих положень та характеристик пострадянського простору, можна говорити про поєднання рис традиційних, модернізованих та глобалізованих суспільств, що не могло не позначитись на доктринальних основах, ідеологічних складових та практичній діяльності альтернативних, нетрадиційних та екологічних рухів. Усі вони, на відміну від своїх «партнерських» організацій за кордоном, несуть ознаки пострадянського простору з властивими йому ознаками взаємодії влади та суспільства, організації політичної системи, нерозвиненими відносинами між громадськими організаціями, відсутністю незалежних мас-медіа та проблемами із політичною відповідальністю як влади, так і громадян.

Зокрема, ілюстрацією цього може бути динаміка політичного процесу останніх років, значні зрушення та події, пов'язані зі змінами конституційного дизайну, виборчого законодавства, перемоги опозиційних кандидатів, партій та блоків. Починаючи із 2004 року на виборах (як парламентських, так і президентських) не перемагали привладні кандидати та політичні сили. Країна пройшла цикл «вирішальних», з точки зору демократизації влади та суспільства, парламентських виборів. Україна ратифікувала важливі міжнародні угоди, пакти та конвенції.

Слід відзначити певну утопічність доктринальної основи альтернативних рухів та схожість із декларованими ідеалами комуністичного суспільства, зокрема: справедливий розподіл суспільного блага, прагнення гармонії людини та суспільства, пошук нових механізмів забезпечення безпосередньої участі громадян в прийнятті рішень.

У політичній сфері це передбачає розвиток демократії участі (партиципаторної демократії) від окремих елементів участі громадян у політиці, прийнятті політичних рішень (таких як вибори, референдуми) до «демократії взаємодії» (термін французького дослідника П. Розанвалона), яка посилює постійну ефективну взаємодію громадянина та влади, наближеність та безсторонність влади. Саме такі можливості відкриває сучасна інформаційна хвиля людської цивілізації (О. Тоффлер), що утворює технологічні передумови для електронної демократії та електронного урядування. Основними принципами організації політичного простору в таких умовах стають децентралізація та масова політична активність (участь громадян у політиці).

Доба постмодерну заклала філософські та культурологічні передумови для зміни світоглядних моделей діяльності людини. Це відмова від ідеї «прогресу», недовіра до раціональності як основи людської дії, проголошення «смерті суб'єкта», зміна споживацького ставлення до оточуючого середовища.

В основі діяльності представників альтернативних, нетрадиційних та екологічних рухів у добу глобалізації – створення принципово нової картини світу і уявлення щодо людської природи. Сьогодні вона ґрунтується на персональній ініціативі, психологізмі, релігійному досвіді та відході від західного матеріалізму. Зокрема, представники екологічних рухів («зелені», «інвайроменталісти» та ін.) вважають, що суспільство неможливе без радикального перерозподілу ресурсів на засадах децентралізації.

Серед усіх організацій, нових політичних та соціальних рухів можна виділити антиглобалістський рух, який характеризується багатоаспектністю свого розвитку. Практично усі організації антиглобалістської орієнтації активно використовують мережу Інтернет не лише для оперативного поширення інформації, а в якості головного простору боротьби із глобалізмом.

З одного боку, мережева структура антиглобалістського руху не заважає йому бути керованим, з іншого – у його діяльності очевидно простежуються традиції анархізму і соціального руху ненасилля, поширеного в США в 1960-1980-х роках.

Активну роль у процесах демократизації в Україні протягом усього періоду незалежності відіграють громадські об'єднання, політичні партії, рухи. Помітним стає вплив альтернативних, нетрадиційних та екологічних соціально-політичних рухів на політичну реальність нашої країни, які певною мірою визначають тенденції у становленні демократичної держави.

Нові соціально-політичні рухи у сучасній Україні виступають однією з форм реалізації самоврядування та суспільних зв'язків, індикатором демократичності політичної системи й режиму, відображенням рівня політичної свідомості й культури, засобом упорядкування суспільно-політичного життя, особливою формою реалізації суспільних інтересів.

Аналізуючи суперечливу природу глобалізаційних процесів у статті «Неоліберальна глобалізація – кризова модель глобального розвитку», Є. Суліма протиставляє ідею «комунітарності» неоліберальній доктрині. Зокрема, він пише: «... в сучасному західному суспільстві не лишилось джерел справжнього солідаризму, який глумачать переважно як етику громадянської взаємодопомоги, що

вписується в ліберальний імператив автономії громадянського суспільства. Громадянську взаємодопомогу у вигляді взаємного обміну безкоштовними послугами фактично здійснюють акціонерні підприємства, що виробляють колективні суспільні блага на звичайних принципах еквівалентного ринкового обміну... За іммігрантами закріплюються ті види діяльності, що визнаються негідними громадян високорозвиненої країни... Все це створює підґрунтя для екстремістських, терористичних рухів...» [3, с. 54].

Представники нових соціально-політичних рухів звертаються до усього суспільства в цілому, незалежно від професійних, етнмовних, релігійних, територіальних та інших соціальних характеристик.

Діяльність нових соціально-політичних рухів впливає на розвиток громадянського суспільства, регіональну політику в Україні. Проте тут існують складнощі, пов'язані як із розвитком мережі екологічних та феміністичних організацій, так із підвищенням рівня ефективності їхньої взаємодії із органами державної влади та місцевого самоврядування.

Під впливом багатьох факторів (одним із яких виступає діяльність нових соціально-політичних рухів) змінюється розуміння сутності політичної взаємодії, трансформується роль влади у добу глобалізації.

Політика у сучасному світі не асоціюється лише із діями органів влади, з ускладненням суспільних відносин, зростанням їхньої інтенсивності, політика інтерпретується як вираження повноважень структур громадянського суспільства.

Аналіз функціонування інститутів громадянського суспільства та деформацій у цій царині насамперед призводить до необхідності розробки бачення інститутів громадянського суспільства як повноправних суб'єктів законодавчої ініціативи.

Таким чином, на часі розроблення стратегії подальшого розвитку взаємодії органів влади та нових соціально-політичних рухів, пошуку нових механізмів розширення впливу цих рухів на регіональну політику у нашій країні.

Література

1. Бистрицький Є. Політична філософія посткомунізму : горизонти методології / Є. Бистрицький // Політична думка. – 1995. – № 1. – С. 3–12.
2. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм / П. Ратленд // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 4. – С. 15–18.
3. Суліма Є. Неоліберальна глобалізація – кризова модель глобального розвитку / Є. Суліма // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури. – 2004. – № 41.

Статья посвящена исследованию актуальной темы - факторам становления и особенностям развития новых социально-политических движений в современных условиях. Важность этой проблемы обусловлена спецификой социально-политических движений в посткоммунистическом контексте, состоящая в процессах изменений ценностных ориентаций, институционализации как власти, так и гражданского общества.

Ключевые слова: *соціально-політичний рух, політичні партії, політична культура, глобалізація, посткомуністичний простір.*

The article investigates Topics - factors of formation and characteristics of new social and political movements in modern conditions. The importance of this problem is determined by the specific socio-political movements in post-communist context, which is in flux values, the institutionalization of both the authorities and civil society.

Key words: *sociopolitical movement, political parties, political culture, globalization, postcommunist space/*

Ігнатів Павло Сергійович – аспірант кафедри політології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензент: проф. Шепелев М. А.